

IZVJEŠTAJ O RADU ARHEOLOŠKOG MUZEJA U PULI ZA GODINU 1950.

Boris Bačić

Što se tiče naučnog obrađivanja arheoloških spomenika na terenu, stručno osoblje ovog muzeja krenulo je dobrano naprijed, iako još nije uspjelo, da punim korakom krene tim putem. Razlozi za to jesu: mali broj muzejskog osoblja (dva mjesta još nisu popunjena), rješavanje mnogih nutarnjih muzejskih problema, neki konzervatorski zahvati, koji sami po sebi nisu velikog opsega, ali u sadašnjim prilikama borbe za svaki kubni metar pijeska ili kreča uzimaju mnogo vremena. Trebalo je tek pristupiti stvaranju inventara i fototeka i upoznati se поблише s arheološkim materijalom u Istri, jer — kako je poznato — od predmeta je u muzeju, izuzevši veliki lapidarij, ostao neznatan broj, a i taj je fragmentaran. Slikovni materijal s više stotina prehistorijskih istarskih gradina gotovo nije ni provjeren. Materijal i problemi ove, u arheološkom pogledu neobično bogate zemlje bili su nedovoljno i nepotpuno obrađivani, premda je iz svjetske literature poznato nekoliko glavnih nalazišta, koja su otkrivena još u prošlom stoljeću. Spominjem tri nalazišta: Visoč, Pizzughi i Beram. Radi se o vremenu seljenja gradina, dakle o periodu mlađega kamenog i brončanog doba te o odnosu između ovih dvaju perioda, pa o vezama istarskog stanovništva s balkanskim, italskim i mediteranskim. Kako smo htjeli dobiti opću kulturnu sliku gradinskih kultura, to nismo smjeli da se pri istraživanju zaustavimo samo na jednom nalazištu, ali to također nije bilo moguće zbog objektivnih poteškoća, koje su onemogućavale svaku šire zasnovanu akciju iskapanja. Težili smo za tim, da pregledamo što više gradinskih naselja i prikupimo komparativnu gradnju za naučnu orientaciju. Trebalo je tek stvoriti bazu za daljnji rad. Obilaženjem po terenu pregledali smo znatan broj prehistorijskih gradina, koje poznatih, koje nepoznatih. Sondiranja su gotovo uvijek izvodili sami muzejski službenici. Fotografskih snimaka s terena nemamo mnogo, jer iskapanja, koja su bila izvršena samo pokusno, nisu imala takvo značenje, da bi fotografski snimak bio neophodno potreban, a nađeni su ponajviše keramički ostaci, koji su spremljeni u muzejski depo. U njemu je prehistorijski keramički materijal zastupau sa 30 istarskih gradina.

Drugo razdoblje, na koje smo pri istraživanju polagali najveću pažnju, je srednji vijek, koji u Istri nije bio arheološki ispitivan, a radovi u tom pravcu mogu otkriti doista važne historijske činjenice. Radi se o tome, da se arheološki utvrde prve etape slavenske kolonizacije Istre u ranom srednjem vijeku. Osobito su važni rezultati iz južne Istre, za koju talijanski povijesničari tvrde, da zapadno od Raše nije bila naseljena Slavenima sve do mlađeg razdoblja slavenske kolonizacije, osim u tri naselja, koja su nastala tek u XII. stoljeću.

Svoju pažnju koncentrirali smo na mjesta malenih srednjovjekovnih crkvice, čiji se spomen očuvao jedino još u imenima zemljišta ili u gromačama,

koje prekrivaju njihove temelje. Potanko smo ta mjesta pretraživali, više puta i sondirali, da bi došli do bilo kakvih kulturnih ostataka, po kojima bi mogli odrediti vrijeme i nacionalnu pripadnost tadanjeg stanovništva. U većini slučajeva su ove crkve sagrađene na temeljima rimskih vila, a kasniji kulturni ostaci su teško opipljivi, bilo radi toga, što su ti krajevi bili mnogo slabije naseljeni, bilo da su uništeni radi kontinuiteta kasnijih naselja na tom mjestu, ili iz drugih razloga. Grobova, koji bi nam mogli dati najjasniji odgovor za ovaj vremenski period, nismo uspjeli pronaći, ali smo se upoznali sa slavenskom i romanskom keramikom onih stoljeća u Istri. Najvažniji, dosad ustanovljeni lokaliteti izrazito slavenskog značaja, koji su stariji od X. stoljeća, jesu Rogatica i Stari Gočan.

Lokalitet Rogatica nalazi se na pola puta između Baršana i Svetvinčenta, na sjevernoj granici pulskog kotara, smješten na omanjem brežuljku uz samu cestu, oko 1 km južno od Starog Gočana. Rogatica je po kopačima zlata i radi oduzimanja kamene grade za cestu već toliko upropaštena, da mnogo boljih rezultata od onih, do kojih smo došli, vjerojatno ne će biti moguće postići. Naš rad na tom mjestu još nije sasvim dovršen i nastaviti će se radi točnijeg fiksiranja plana ranokršćanske crkve, te radi eventualnog pronalaza grobova, koje su već seljaci ovdje iskopali. Već kod prvog pregleda konstatale smo kulturne ostatke prehistorijske, rimske i srednjovjekovne s tipično slavenskom keramikom. Po kapitulu, koji smo pronašli u obližnjem selu, a bio je donešen s Rogatice i pripadao IV.—V. st., zaključili smo da je postojao kontinuirani život u tim stoljećima. Počanje ispitivanje zemljišta i sondiranje, što smo poduzeli, doveli su do zadovoljavajućih rezultata, iako se radilo pod teškim uvjetima i s malo radnika. Prvo pokusno kopanje izvršeno je krajem travnja, drugo (sa 4 radnika) krajem svibnja ove godine. Rezultati su sljedeći: mjesto je naseljeno od vremena, kad su ljudi počeli naseljavati vrhove brežuljaka — na kraju neolitika i u početku brončanog doba. Iskopana je u sekundarnom položaju neolitička strelica, a u najdonjem sloju, u nekim dijelovima još netaknut, keramika sa svim odlikama starije prehistorijske gradinske kulture. Točan opseg naselja teško se može omeđiti, jer je teren na nekim mjestima, radi dizanja kamena za cestu, pročišćen sve do žive stijene, a i kod ove su ponekad kamenolomci išli u dubinu. Gradina je bila nepravilnog okruglastog oblika, prilagođujući se kraškom terenu, a u promjeru je imala 50 do 50 metara. Brijeg se sa tri strane spušta strmo u kraške vrtače tako, da je samo sa sjeverne strane, kuda pokraj gradine prolazi moderna cesta, put bio lako pristupačan. Mjesto je bilo nastanjeno i u rimsko doba, na što upućuju brojni ostaci keramike, stakla, tegula, amfora, terrae sigillatae i t. d. Na isključivo rimski sloj nismo nigdje naišli, čemu su razlog nastambe na tom brežuljku iz kasnijih epoha. Podzemni zidovi, koje smo na više mjesta otkopali, dali su nam još nepotpunu sliku o crkvi na tom mjestu. Mnogi problemi (pitanje apside, trojnog nivoa, taraca, kripte), u vezi s tom zgradom, nisu još razjašnjeni, pa ćemo radove prvom zgodom nastaviti. Po kapitulu u selu i po zidanoj grobnici, naslonjenoj na sam crkveni zid, u kojoj smo uz 21 skelet našli samo dva fragmenta iste zdjele, datiramo crkvu u ranokršćansko doba.

Za nas je u tom nalazištu najvažnija ostavština slavenskih naseljenika iz srednjeg vijeka. Osim nekoliko željeznih predmeta vrlo je brojna slavenska

keramika. S obzirom na veliko srednjovjekovno naselje, koje nije odavde udaljeno ni 1 km — Stari Gočan — i s obzirom na crkvu, koja je na Rogatici postojala i u doba bizantske uprave u Istri, kad su je Slaveni naselili, i na tradiciju o grobovima na tom mjestu, smijemo pretpostaviti, da su upravo ovdje stanovnici St. Gočana pokapali svoje mrtvace.

Na lokalitetu Stari Gočan jasno se vide tragovi nekadašnjeg zidanog utvrđenja i naselja većih razmjera. Naselje je bilo smješteno na platou brezuljka s najvišom kotom 374 m; eliptičkog je oblika, pa duža osovina ima oko 200 m, a kraća oko 140 metara. Okolni nasip dokazuje, da je ono bilo okruženo obrambenim zidom. U prekidima na nekim mjestima nasipa uočemo nasluti ulaze pojačane kulama, kao i približno odrediti pravac glavne ceste, koja je vodila od zapada prema centru, gdje je, čini se, bila kula četvrtastog oblika. Tri četvrtine zemljišta tako su zarasle grmljem, da su gotovo neprohodne. U četvrtom, sjevernom kvadrantu imamo veće i manje proplauke, koji se u niskim terasama spuštaju od sredine gradišta prema obrambenom nasipu odnosno zidu. Ovi su proplanci uglavnom četvrtastog oblika, okruženi razvalinama porušenih zgrada. Čitav je prostor ispresjecan lako vidljivim i na nekim mjestima prekinutim gromadama kamenja, pa je jasno, da imamo pred sobom urbanistički kompleks naselja, koje je okruženo gradskim zidinama. Na tom smo predjelu izvršili više sonda u dubini do 1.20 m, to jest do zemlje mrtvice, i dobili ove kulturne slojeve: srednjovjekovni i od njega, u profilu jasno odijeljen prehistorijski sloj. Na srednjovjekovnom učinjene su dvije sonde, veličine 2×2 m i $1,70 \times 22,50$ m sa slijedećim arheološkim materijalom: 31 fragmenat keramike s valovnicom, 7 fragmenata keramike s lančastim, urezanim i rebrastim ukrasima, 65 profila gornjih rubova, 53 profila dna (od njih ima jedan na dnu znak križa), velika količina neprofiliranih dijelova posuda, 2 drška, 12 željeznih predmeta (2 strelice, igla, čavli, okov, nožnica, dio žvale i t. d.), mnogo komada drozge, životinjske kosti. Kod keramike prevladava ona izrađena na ruku. Profili gornjih rubova pokazuju po obliku i po nagibu razvojni put. Lonci su izrađeni od nepročišćene gline s mnogo primjese pijeska: površina im je hrapava, čemu su uzrok organske tvari, koje su nadošle kod izrade i kasnije izgorjele ili istrunule. Boja posuda je tamna u svim nijansama, zemljano-siva i zemljano-crvena. Stepenn pečenja nije kod svih posuda jednak; kod posuda, izrađenih na kolu, mnogo je bolji. Ukrasni motivi valovnica različita su oblika i pravca, položenaost im je od pravilne do uspravne i kose, različite dubine i širine. Od ostalih ukrasa nekoliko je puta zastupan rebrasti ukras, isprekidan kosim i uspravnim udubenim zarezima. Ukrasni su elementi ponekad nanizani u više pojasa. U jednom slučaju valovni se ornament približava pleteru. Komadi drozge indiciraju ostatke kovačkog obrta, što mogu dokazati tek daljnja iskapanja.

Prehistorijski sloj potpuno je netaknut, na mjestima gdje smo sondirali pa je također dao mnogo objekata: keramičke fragmente i posude, različite po veličini, obliku, boji, kvalitetu izrade i pečenju, životinjske kosti; naden je mikrolit-sileks (sadanje dužine 2,6 cm, najveće širine 1,0 cm) na sloju paljene zemlje pri vrhu prehistorijskog sloja, koji ide u dubinu još za 0,30 m. Čini se, da je ovdje sonda presjekla dio kamenjem sagrađenog ognjišta, što će se definitivno utvrditi, kad se sonda proširi, odnosno kad se izvrši iskapanje čitavog

prostora. Keramika pripada staroj prehistorijskoj gradinskoj kulturi, kakvu imamo po istarskim gradinama od brončanog doba dalje. Opseg prehistorijskog naselja bio je po svoj prilici isti kao opseg srednjovjekovnog.

Stari Gočan se spominje nekoliko puta i u arhivskim izvorima; važno je za nas, da znamo koje godine je bio zapaljen, jer se tada život u njemu nije više obnovio; time je dan terminus post quem non za arheološke nalaze. Kako se pomišlja na nastavak iskapanja, izvršeno je niveliranje i podjela u kvadratnu mrežu onog dijela terena, koji smo kao prvi odredili za iskapanje.

Prilikom obilaženja terena sjeverno od Barbana u lipnju 1950 otkriveno je dosad još nezabilježeno gradinsko naselje ispod sela Prnjani, na jednoj od kosa, koje se spuštaju prema dolini Raše. Narod naziva ovu kosu (kota 208) *Gradine*. Ona se svršava oštrim pećinastim rubom, koji u niskim terasama visinske razlike oko 10 m strmo pada prema dolini. Po vrhu i po terasama ima među gromadama kamenja crne zemlje, karakteristične za istarske gradine. Na tim su gradinama kopali seljaci tražeći zlato, a još prije rata seoski učitelj, ali kopanja nisu bila takvog opsega, niti su išla dovoljno u dubinu, da bi gradina pretrpjela kakve štete za sistematski naučni rad. Učitelj Lešić je za školsku zbirku sakupio više primjeraka keramičkih ostataka i kamenu neolitičku sjekiru. Uz pomoć školske djece i s dva radnika izvršili smo pokušno kopanje na južnoj strani nekih 20 m ispod vrha. Veličina sonde iznosi u dužinu 10 m, u širinu 3 m; u dubinu smo kopali do 5 m sve do žive stijene. Naskoro se ispod busena i sloja kamenja pokazalo, da imamo pred sobom suhi zid iz velikih kamenih blokova, kakvima su bile okružene gradine iz brončanog doba u južnoj Istri i na otocima, a po Marchesettiu i na slovenskom Kršu. Gornji dio zida bio je srušen, a u sredini se nešto nagnuo van zbog pritiska unutarnjeg i vanjskog dijela zida. U tom sektoru dislociranog položaja bedema i ispod njega, gdje zida više nije bilo, kopalo se do žive stijene. Profil slike je slijedeći: ispod busena je pomiješano sitno i krupno kamenje, ali krupno postaje s dubinom sve rjeđe. U čitavom tom sloju, koji ide u dubinu od 1,25 m, nalaze se fragmenti keramike. Slijedi sloj sitnog kamenja, debeo 0,60 m, bez primjese zemlje i ikakvih kulturnih ostataka, zatim 1,00 m zida s velikim kamenjem i s malo zemlje. Taj je zid sagrađen na živoj stijeni, koja nije kompaktna nego rascijepana, a u njezinim se rupama punim zemlje crnice nalazi mnogo prehistorijske keramike. Ova je stara gradinska, kakva je tipična za brončanodobne gradine u Istri i na otocima. Uz grubo izrađenu i slabo pečenu ima i lijepo glačane keramike različitih forma i profila s raznovrsnim drščima i kvrgama; ostala je ornamentacija sasvim jednostavna. Našlo se također nekoliko obrađenih kamernih nožića od domaćeg tvrdog kamena, nadalje kost, koja je — čini se — umjetno obrađena. Nešto prije dolaska muzejskih službenika nadena je na toj gradini neolitička sjekira od serpentina. Prnjanska gradina ide, dakle, u red neolitičkih i brončanodobnih gradina s kiklopskim bedemima, kakve imamo u velikom broju po južnoj Istri i Kvarnerskim otocima. Na to nas upućuje i keramika, koja je istovjetna sa starom gradinskom keramikom u našim krajevima. Kao u većini tih starih gradina, nema ni ovdje nikakvih ostataka poslije brončanodobnih nalaza. Najvažnija je konstatacija kulturnih ostataka u zemlji ispod samih kiklopskih zidina. Vjerojatno su stanovnici sagrađili obrambene zidove tek poslije određenog vremena stanovanja

na tom mjestu. Po keramici, koja se bitno ne razlikuje od one iz gornjih slojeva, niti po kakvim drugim znacima ne možemo tvrditi, da to znači drugu fazu naseljenja ovog mjesta, t. j. da su novo nadošli ljudi bili oni, koji su protjeravši starije naseljenike, fortificirali na svoj način njihovo naselje.

Ispitivanje gradine nije, dakako, završeno. Nismo još izveli potrebna mjerenja gradine u cjelini. Bez terasa prema dolini Rače mjeri goruži plato u dužinu oko 60 m. u širinu oko 25 metara. Na najvišoj je točki gromada kamena, koja analogno po nekim drugim gradinama Istre (Marchesetti) predstavlja gomilu s grobovima. Ispred naselja nalazi se sličan obrambeni sistem prirodnih kamenih blokova u dva reda, kao i na gradini Vintian kod Pule.

Godine 1951. Arheološki muzej u Puli planira iskapanje gradine na Starom Gočanu i rimskog teatra u Puli.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IV

1951

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKA KNJIGA“ / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIDAK

I Z D A J E
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B